

इतिहास लेखनातील स्त्रीवादी इतिहास लेखन प्रवाह

प्रा. जाधवर बी.डी.

(इतिहास विभाग प्रमुख) र.भ. अहिल महा. गेवराई

प्रस्तावणा :-

प्राचीन कालखंडापासून आज तागायत अनेक वेगवेगळ्या कालखंडावर इतिहासाचे मोठामोठे ग्रंथ उपलब्ध आहेत. मग प्राचीन कालखंड, मध्ययुगीन कालखंड आणि आधुनिक कालखंड परंतू तिन्ही कालखंडातील इतिहासाचे लिखान आधुनिक कालखंडाचा थोडासा अपवादात्मक भाग सोडला तर जास्तीचे लिखान हे पुरुष केंद्रीत असल्याचे दिसून येते. प्राचीन आणि मध्ययुगीन कालखंडातील मानवी इतिहासाचा आपण विचार केला तर त्यामध्ये ज्ञान संशोधन मीमांसा अशा सर्वच क्षेत्रात तात्कालीन स्त्रीयानी मोठ्याप्रमाणावर योगदान दिल्याचे इतिहासाकडे पुरावे आसून सुध्दा इतिहासाचे लिखान करणाऱ्या लेखकानी त्याकडे जाणीव पूर्वक दुर्लक्ष केल्याचे दिसते. म्हणजे त्याची दखल घेतली नाही, त्यामुळे मानवी इतिहासाचे स्त्रीवादी परिप्रेक्षातुन पुनर्लेखन होणे गरजेचे वाटते. अशी स्त्रीवादीची भूमिका आहे. यामुळेच स्त्रीवादी इतिहास लेखन प्रवाह प्रबल होऊ शकतो. असे मत समोर येत आहे.

एकंदर वरील सर्व घडामोडीवरून आपणास असे दिसते की इतिहासाच्या लेखनावर स्त्रीवादाचा मोठा आक्षेप आहे, कारण स्त्रीवादी इतिहास लेखन हा सबाल्टन इतिहासाचा एक भाग आहे. लोकसंख्येच्या ५० % असणाऱ्या स्त्रीयांवर पुरुषांनी विविध प्रकारांच्या माध्यमातुन वंचीतावस्था लादलेली दिसते. त्या अनुषंगाने स्त्रीविषयक कोणताही इतिहास हा 'तळाकडून इतिहास' (History from below) म्हणून संबोधता येतो. इतिहासाच्या विविध शाखा मधील कोणतेही इतिहास लेखन हा त्या संदर्भातील शेवटचा

स्त्रीवादी इतिहास लेखन प्रवाह

राधकृष्ण बी.डी.

मुख्य) र.प. अहिल भा. गेंवराई

आज तागायत अनेक वेगवेगळ्या कालखंडावर आहेत. मग प्राचीन कालखंड, मध्ययुगीन कालखंड ही कालखंडातील इतिहासाचे लिखान आधुनिक भाग सोडला तर जास्तीचे लिखान हे पुरुष केंद्रीत प्राचीन कालखंडातील मानवी इतिहासाचा आपण न पाहता अशा सर्वच क्षेत्रात तात्कालीन स्त्रीयानी इतिहासाकडे पुरावे आसून सुध्दा इतिहासाचे लिखान पूर्ण दुर्लक्ष केल्याचे दिसते. म्हणजे त्याची दखल त्याचे स्त्रीवादी परिप्रेक्षातून पुनर्लेखन होणे गरजेचे हे. यामुळेच स्त्रीवादी इतिहास लेखन प्रवाह प्रबल हो.

ढीवरून आपणास असे दिसते की इतिहासाच्या आहे, कारण स्त्रीवादी इतिहास लेखन हा सबाल्टन मध्ये ५० % असणाऱ्या स्त्रीयांवर पुरुषांनी विविध दिलेली दिसते. त्या अनुषंगाने स्त्रीविषयक कोणताही history from below) म्हणून संबोधता येतो. नेणतेही इतिहास लेखन हा त्या संदर्भातील शेवटचा

विद्याविश्व

शब्द नसतो किंवा लिखान परिपूर्ण नसते. त्यामुळे वरील मुद्दीने स्त्रीवादी इतिहास लेखन या नव्या प्रवाहाकडे पाहिले पाहिजे. कारण लिहिलेल्या इतिहासात ज्याचा उल्लेख करावयाचा राहिलेले आहे व घडलेल्या इतिहासात दडलेले स्त्रीविषयक वास्तव शोधणे, स्त्रीयांच्या चारित्र्याची भाग्यदायी कहाणी कथन करणे, स्त्रीयांच्या विविध घडामोडी या विविधतरंगमयी सहभाग अधोरेखित करणे या गोष्टी गरजेच्या आहेत परंतु त्यांच्या निष्पत्तीत गोळावर जतून स्त्रीवादी इतिहासाचे लिखान सिध्द होत नाही हे पुरुषशाही समाज व्यवस्था व पुरुषशाही इतिहास लेखन य विरुद्धच्या भूमिका युद्धातील एक सांस्कृतिक हत्यार म्हणून स्त्रीवादी इतिहास लेखन महत्वाचे असते. ऐतिहासिक वास्तवाच्या लिंग भावमयतेचा संशोधकीय पायावरील अन्वयार्थ हा स्त्रीवादी इतिहासाच्या लिखानाचा मूळ गाथा आहे असे म्हटले तरी योग्य ठरेल.

मानवाच्या आजपर्यंतच्या जडणघडण आणि वाटचाल पडताळून पाहिली तर स्त्रीचा वाटा फार मोठा महत्वाचा आहे, जागतीक इतिहास हा लिंग संबंधांचा इतिहास आहे असे अनेकांनी मान्य केलेले आहे. त्यामुळे प्रत्येक सामाजिक वास्तवाला लिंग भावाचे परिणाम असते याचा शोध घेणे हे स्त्रीवादी इतिहासाचे मुख्य कार्य आहे. यामध्ये फक्त स्त्रीवादी इतिहास लेखन महत्वाचे नसून इतिहासाच्या अंतरंगाला स्त्रीवादाचे रंग सामाविष्ट करणे अतिशय गरजेचे असते. कारण उदारमतवादी तत्वांचाचाराने स्त्रीला मानवी जीव म्हणून मान्यता दिलेली आहे. तसेच व्यक्ती म्हणून तिचे स्वतंत्र आणि सार्वभौम अस्तित्व तत्त्वतः मान्य केले, परंतु व्यक्तीला मिळणारे सर्व अधिकार स्त्रीला मिळाले पाहिजेत असा आग्रह धरण्यात आला एवढेच नाही तर हक्क देताना स्त्री-पुरुष असा भेदभाव करता कामा नये, कारण स्त्री-पुरुष जन्मतःच समानच आहेत. असे ही स्पष्ट करण्यात आले आहे.

वरील सर्व घटनांचे परिणाम म्हणून सरंजामी पुरुषसत्ताक व्यवस्थेत हरवलेले स्त्रीचे माणूसपण त्यांना पुन्हा काही अंशी प्राप्त झाले आहे हे स्पष्ट होते. स्त्री ही एक व्यक्ती म्हणून पारंपारिक बंधनातून आणि रितीरिवाजाच्या जाघातून स्त्री व्यक्तीमत्त्वाची हळूवार पणे सुटका होऊ लागली. त्यामुळे स्त्रीयांना व्यक्तीभानाची प्राप्ती झाली. आपणाकडे असलेल्या क्षमतेचा आपण विकास केला पाहिजे तसेच सार्वजनिक जिवनात घडणाऱ्या दैनंदिन घडामोडीत आपण सहभाग नोंदवला पाहिजे. चुल आणि मूल या दोन शब्दांच्या

बंधनात गुंतून पडून रहाने योग्य नव्हते या गोष्टीच्या जाणीवेने प्रेरित होऊन स्त्रीने संकल्पना पुर्वक उंबरठा ओलांडला आणि चार भिंतीबाहेरील विशाल सार्वजनिक क्षेत्रात तीने प्रवेश केला. तरी पण पश्चिमेकडील विकसीत राष्ट्रातील स्त्रीयांचा सार्वजनिक जीवनातील प्रवेश हा अधिक वेगाने झाला आणि महायुद्धांच्या नंतरच्या काळामध्ये मोठ्या प्रमाणावर स्त्री चळवळीची एक लाट तयार झाली. या लाटेमधूनच स्त्रीवादाचे आगदी परिपूर्ण दर्शन समोर आले असे म्हणने योग्य ठरते.

मानवाच्या संदर्भात उदारमतवादी विचार सरणीने मानव हा विचारक्षम आणि विवेकशील जीव आहे. असे प्रतिपादन केले. त्यामुळे मानवी स्वातंत्र्य, मानवी प्रतिष्ठा, व समता ही तीन मुख्य अतिशय महत्वाची मानण्यात आली, त्याचा परिणाम असा झाल की सर्व युरोपीयन राष्ट्रात व समाजात मोठ्या प्रमाणावर क्रांती घडून आली उदारमतवादाने निरंकुश राजसत्ता, तसेच अविवेकी व उर्मट धर्मसंस्था आणि जाचक सामाजीक प्रथापासून माणसाला मुक्त केले व त्याला मानूस म्हणून समाजामध्ये मोठी प्रतिष्ठा प्राप्त झाली. माणसाचे स्वातंत्र्य माणसामाणसातील समता ही मुख्ये ग्राह्य धरली जातात मग स्त्रीला स्वातंत्र्य का ? नाही असा प्रश्न उदारमतवादी स्त्री पुरुष विचारवंतानी उपस्थित केला आणि समाजाच्या दास्यात्वातून स्त्रीची मुक्तता झाली पाहिजे व स्त्री पुरुष असा भेदभाव होता कामा नये असा विचार जगभरातील सर्व उदारमतवाद्यांनी अतिशय हिरेरीने मांडला. तोच विचार स्त्रीमुक्तीच्या स्वातंत्र्याची पहाटच म्हणावी लागते.

इ.स. अठराव्या शतकाच्या शेवटी पाश्चिमात्य राष्ट्रांमधून स्त्रीवादाचा प्रारंभ झाला. "मेरी वोल्स्टन क्राफ्ट" यांनी ए विंडीकेशन ऑफ दि राईट ऑफ वूमन' या आपल्या ग्रंथात त्याने सर्वप्रथम स्त्रीवादी विचार स्पष्ट केले तो म्हणतो स्त्री ही तत्वांच्या गुलामगीरीतून मुक्त झाली पाहिजे पुरुष हा विचार प्रधान तर स्त्री ही भावनाप्रधान, पुरुष हा मर्दानी तर स्त्रीह नाजूक, पुरुष हा विवेका तर स्त्री ही विकारी यासारख्या स्त्रीविषयीच्या साचेबंद पारंपारिक कल्पना वोल्स्टन क्राफ्ट याने अगदी स्पष्ट शब्दामध्ये नाकरल्या आहेत. स्त्रीवाद्यांच्या वरील भूमिकेमुळे स्त्रीत्वाची स्वतंत्र ओळख झाली स्त्रीत्व हे शोषणाचे एकमेव कारण आहे. हे स्त्रीवादाने स्पष्ट केले आहे. इ.स. २० व्या शतकाच्या उत्तरार्धात जहाल स्त्रीवाद' हा विचार पुढे आला. त्यामधून १९६७ मध्ये अमेरीक जहाल स्त्रीवादी गटाची स्थापना झाली. त्यास कारणीभूत ठरणारी घटना म्हणजे स्त्रीयाना मिळणारी

टीच्या जाणीवने प्रारंभ होऊन स्त्रीने संकल्पना
तीबाहेरील विशाल सार्वजनिक क्षेत्रात तीने
राष्ट्रातील स्त्रीयांना सार्वजनिक जीवनातील
युद्धांच्या नंतरच्या काळामध्ये मोठ्या प्रमाणावर
ती. या लाटेमधूनच स्त्रीवादाचे आगदी परिपूर्ण
आदी विचार सरणीने मानव हा विचारक्षम आणि
केले. त्यामुळे मानवी स्वातंत्र्य, मानवी प्रतिष्ठा,
मानव मानण्यात आली, त्याचा परिणाम असा झाले
केल्या प्रमाणावर क्रांती घडून आली उदारमतवादाने
उर्मट धर्मसंस्था आणि जाचक सामाजीक प्रथापासून
स म्हणून समाजामध्ये मोठी प्रतिष्ठा प्राप्त झाली.
न समता ही मूल्ये ग्राह्य धरली जातात मग स्त्रीला
मतवादी स्त्री पुरुष विचारवंतानी उपस्थित केला
ती एकता झाली पाहिजे व स्त्री पुरुष असा भेदभाव
न उदारमतवाद्यांनी अतिशय हिरेरीने मांडला.
ती पहाटच म्हणावी लागते.
रा शोवटी पाश्चिमात्य राष्ट्रांमधून स्त्रीवादाचा प्रारंभ
ती ए विंडीकेशन ऑफ दि राईट ऑफ वूमन' या
आदी विचार स्पष्ट केले तो म्हणतो स्त्री ही तत्वांच्या
रूप हा विचार प्रधान तर स्त्री ही भावनाप्रधान, पुरुष
विवेका तर स्त्री ही विकारी यासारख्या स्त्रीविषयीच्या
न क्राफ्ट याने अगदी स्पष्ट शब्दामध्ये नाकरल्या
हे स्त्रीत्वाची स्वतंत्र ओळख झाली स्त्रीत्व हे शोषणाचे
स्पष्ट केले आहे. इ.स. २० व्या शतकाच्या उत्तरार्धात
रा. त्यामधून १९६७ मध्ये अमेरिकेक जहाल स्त्रीवादी
भूत ठरणारी घटना म्हणजे स्त्रीयाना मिळणारी

दुय्यम वागणुक होय. पुरुषाच्या स्त्रीवरील मालकी हक्काला जहाल स्त्रीवादाने विरोध
केला एवढेच नव्हे तर लादलेले मातृत्व नाकारण्याचा हक्क स्त्रीला मिळाला पाहिजे असे
प्रतिपादन करण्यात आले हा इतिहास लेखनातील स्त्रीवादी इतिहास प्रवाह होय.

संदर्भ :-

- १) कोटेकर शांता, इतिहास - तंत्र आणि तत्वज्ञान, श्री. साईनाथ प्रकाशन,
नागपूर २००५
- २) डॉ. पवार जयसिंगराव - आमच्या इतिहासाचा शोध आणि बोध सुमेरु
प्रकाशन, डॉबवली २००८
- ३) राजदेकर सुहास - इतिहास लेखनशास्त्र, विद्या प्रकाशन नागपूर, १९९८
- ४) सरदेसाई बी.एन.- इतिहास लेखन पध्दती, फडके प्रकाशन कोल्हापूर
२००४
- ५) मोरवंचीकर रा.श्री. - इतिहासलेखन शास्त्र व इतिहासकार विद्या बुक्स
पब्लिशर्स- औरंगाबाद १९९९